Cultural Heritage Records Studies
ISSN: 2538-1644 | Volume 5, No. 2. Autumn 2022-Winter 2023

The Particularities of Translating Gospel Lectionary from Syriac to Sogdian Christian in the E5 Manuscripts

Effat Samimi[1], Farah Zahedi[2*]

1-Ph.D Student in Ancient Iranian Culture and Languages, Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.
2-Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

Recieved 2022/11/22 | Accepted 2022/01/20

Abstract

Sogdian Christian manuscripts known as the E5 Collection were found in the Turfan oasis in the early twentieth century. These manuscripts are one of the most important bilingual texts dating back to the ninth and tenth centuries AD and have been translated from Syriac origin into Christian Sogdian. Their content includes selected verses from the Gospels of Matthew, Luke, and John. Since the translator of these texts dealt with a religious and sacred text, he was, as far as possible, very faithful to the original text (=Syriac) and provided word-for-word translations of it. The result is a Sogdian text with an accurate translation of the Syriac original. However, it also shows the special features of the Sogdian language as one of the Middle Eastern Iranian languages. By analyzing these Sogdian texts and comparing them with the Syriac origin, the reader is confronted with a kind of translated literature with outstanding features.

Keywords: Gospel lectionary, E5 collection, Christian Sogdian, Translation literature.

Copyright © 2020-2021 Cultural Heritage Records Studies. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Samimi Effat, Zahedi, Farah.(2022). The Particularities of Translating Gospel Lectionary from Syriac to Sogdian Christian in the E5 Manuscripts. *Cultural Heritage Records Studies*, 4(2):58-77.

Corresponding Author: Effat Samimi, PhD Student in Ancient Iranian Culture and Languages, Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. Email: Zahediut@gmail.com

دو فصلنامهٔ مطالعات اسناد میراث فرهنگی
شماره شاپا: ۱۶۴۴-۲۵۳۸ | سال پنجم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

ویژگی‌های برگردانِ آیات انجیل از سُریانی به سغدیِ مسیحی در مجموعه دستونیس‌های E5

عفت صمیمی[۱]، فرح زاهدی[۲]

۱- دانشجوی دکترای فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
۲- استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.کارشناس ارشد هنر اسلامی دانشکده هنر، دانشگاه سوره. تهران، ایران.

دریافت: ۱۴۰۱/۹/۱ | پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۳۰

چکیده

دست‌نوشته‌های سغدی مسیحی، موسوم به مجموعهٔ E5[1]، در اوایل سدهٔ بیستم میلادی در واحه ترفان یافت شد. این دست‌نوشته‌ها، یکی از مهم‌ترین متن‌های دو زبانه هستند که قدمت آنها به سده‌های نهم و دهم میلادی می‌رسد و از اصل سریانی به سغدی مسیحی ترجمه شده‌اند. محتوای آن‌ها شامل آیات منتخبی از انجیل متی، لوقا و یوحنا است. از آنجایی که مترجم این متون، با یک متن مذهبی و مقدس سروکار داشته است، تا حد امکان، بسیار به متن اصلی (سریانی) وفادار بوده و ترجمه‌ای لفظ به لفظ از آن ارائه داده است. نتیجهٔ کار، یک متن سغدی با ترجمه‌ای دقیق از اصل سریانی است. با این وجود، ویژگی‌های خاص زبان سغدی را نیز به عنوان یکی از زبان‌های ایرانی میانه شرقی به نمایش می‌گذارد. با تجزیه و تحلیل این متونِ سغدی و سنجش آنها با اصل سریانی، خواننده با گونه‌ای از ادبیات ترجمه‌ای با ویژگی‌های برجسته مواجه می‌شود.

واژه‌های کلیدی: آیات منتخب انجیل، مجموعه E5، سغدی مسیحی، ادبیات ترجمه.

کپی رایت © دو فصلنامه مطالعات اسناد میراث فرهنگی : دسترسی آزاد؛ کپی برداری، توزیع و نشر با ذکر منبع آزاد است.

صمیمی، عفت. زاهدی، فرح. (۱۴۰۱). ویژگی‌های برگردانِ آیات انجیل از سُریانی به سغدیِ مسیحی در مجموعه دستنویس‌های E5، ۴ (۲) :۵۸-۷۷.

* **نویسندهٔ مسئول: عفت صمیمی**، ، دانشجوی دکترای فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران. ایران.

پست الکترونیک: zahediut@gmail.com

1. The Christian Sogdian Manuscript E5

مقدمه

زبان سغدی از نظر تنوع و حجم ادبیات مکتوب، مهم‌ترین زبان ایرانی میانه شرقی است که بررسی و مطالعه آثار آن در آغاز قرن بیستم و با کشف گنجینه تورفان آغاز شده است (Zarshenas, 1380: Preface). این گنجینه شامل آثار دینی و غیر دینی است. دست‌نوشته‌های دینی شامل متون سغدی بودایی، سغدی مانوی و سغدی مسیحی است.

سغدیان، واسطه انتقال فرهنگ و هنر از شرق به غرب و از غرب به شرق بودند؛ از چین، ابریشم و کاغذ به شهرهای غربی آوردند و دستاوردهای هنر اشکانی و ساسانی را به چین بردند. ادیان بودایی، مانوی و مسیحی با پشتکار مبلغان سغدی در میان قبایل آسیای میانه رواج یافت و در زمره نخستین مبلغان دین بودایی و اولین مترجمان تعالیم بودا در چین، نام‌های سغدی دیده می‌شود (Gharib, 2007: 12). تنوع مدارک به دست‌آمده سغدی نیز فعالیت دینی همین اقلیت مهاجرنشین سغدی را متجلی می‌سازد؛ زیرا به استثنای «نامه‌های باستانی سغدی» و مدارک کوه مُغ (و همچنین، دیگر آثار تاجیکستان) و کتیبه‌های نویافته در پاکستان، متون دیگر سغدی را باید در زمره آثار دینی به شمار آورد.

باید یادآور شد که تأثیر زبان اصلی در متون ترجمه شده، سرچشمه برخی اختلافات واژگانی و سبک نگارش در زبان سغدی است؛ چنان که در متون سغدی بودایی اصطلاحات فراوانی از سنسکریت (و به ندرت از چینی) و در متون سغدی مانوی، وام‌واژه‌های بسیاری از فارسی میانه و پارتی دیده می‌شود و متون سغدی مسیحی نیز به شدت متأثر از اصل سریانی خود است (Gharib, 2007: 12-13). بسیاری از زبان‌شناسان ابهامات و موارد مشکوک در این متون را ناشی از عدم درک متن اصلی توسط مترجم دانسته‌اند، اما داستان‌هایی که رنگ دینی آمیخته با عناصر محلی دارند و همچنین، داستان‌های مستقلی که تصادفی در مجموعه متون دینی قرار گرفتند، دارای تأثیر کمتری از نفوذ مترجمان‌اند (Gharib, 2007: 14).

ادبیات سغدی بودایی

بسیاری از متون کشف‌شده در دون هوانگ (Dun-huang) متون بودایی است. در ناحیه تورفان نیز، تعداد زیادی دست‌نوشته‌های بودایی یافت شده است. این متون از نسخه‌هایی که به زبان چینی بوده‌اند به سغدی بودایی ترجمه شده‌اند و سغدیان به خوبی می‌دانستند که این دست‌نویس‌های ترجمه شده بوداییِ چینی، بر پایه متون اصلی سنسکریت نوشته شده‌اند (Yoshida, 2009: 333-336). امکان دارد که تعداد اندکی مستقیماً از اصل هندی به سغدی بودایی ترجمه شده باشند و حداقل یک متن نیز از اصل کوچایی، یعنی زبان کوچا (Kucha) که عموماً به نام تخاری معروف است، ترجمه شده باشد (Henning, 1940: 59-62).

ردّپای ترجمه را به خصوص در متون سغدی بودایی که بیشتر در صومعه‌های بودایی آسیای میانه (از متون اصلی چینی و سنسکریت) استنساخ شده است، آشکارتر می‌توان دید (Gharib, 2007: 14).

در میان متون بودایی، وسنتره جاتکه (Vessantara Jātaka) طولانی‌ترین متن شناخته شده به زبان سغدی است و دارای سبک ادبی پیشرفته‌تری نسبت به دیگر متون است که به احتمال، تألیفی بومی به زبان سغدی و یا بازنویسی یک داستان بودایی است تا اینکه ترجمه باشد. این متن که داستان یکی از تولدهای بودا را به روایتی جالب و با زبان شیرینی بیان می‌کند، تجلی بلندترین و گسترده‌ترین سبک زبان سغدی است و می‌توان آن را بیشتر، یک تألیف به شمار آورد و نه یک ترجمه. به نظر می‌رسد که نویسنده یا نویسندگان این داستان، کلیه عناصر ساختاری داستان اصلی را بازسازی کرده باشند (Gharib, 2007: 49).

گاه روش ترجمه مترجمان سغدی مبنی بر ترجمه لغت به لغت متون اصلی چینی، نشان‌دهنده درک نسبتاً

اندک آنها از جنبه‌های فلسفی متون است. با این وجود، هنگامی که متون اصلی از نظر فلسفی خیلی سنگین نبوده‌اند، مترجمان سغدی ترجمه‌های روانی کرده‌اند (Yoshida, 2009: 368).

راهبان چینی، به جز زبان چینی، سنسکریت هم می‌خواندند. هنگامی که متنی را از چینی ترجمه می‌کردند، در جاهایی که اصطلاحات سنسکریت در متن اصلی نوشته شده بود، معمولاً صورت سنسکریت صحیح را می‌آوردند (Yoshida, 2009: 373).

ادبیات سغدی مانوی

مجموعه اصلی متون سغدی مانوی (مجموعه تورفان آلمان) در برلین نگهداری می‌شود. این گنجینه ادبی علاوه بر ترجمه سرودها و متون دینی از فارسی میانه و پارتی (پهلوی اشکانی)، دارای آثار بسیاری است که از فرهنگ و زبان سغدی سرچشمه گرفته است. در میان این آثار می‌توان مطالبی درباره تاریخ کلیسا، جهان‌شناسی، داستان‌ها، تمثیل‌ها متون اعترافات، سالنامه و تقویم، نامه‌ها، فهرست‌ها و واژه‌نامه‌های مانوی را مشاهده کرد که متأسفانه بسیاری از آنها ناقص هستند (Sims-Williams, 1981: 231-240; Boyce, 1960).

در متون سغدی مانوی، وام‌واژه‌های بسیاری از فارسی میانه و پارتی دیده می‌شود. متون مانوی که اغلب با تمثیلات و استعارات و تشبیهات شعرگونه، تصویرگر داستان‌های جالب نمادین هستند، زبان زنده، زمان خود را بهتر متجلی می‌سازد. از تعداد زیاد واژه‌های فارسی میانه و پارتی که در این متون به چشم می‌خورد، می‌توان چنین پنداشت که بیشتر مراسم دینی مانویان در جامعه ایرانی‌زبانِ آسیای میانه به این دو زبان برگزار می‌شده است. از سویی دیگر، مانویان سغدی در انتقال داستان‌ها و اسطوره‌های ایرانی، هندی و حتی یونانی به مردم آسیای مرکزی و چین نقش مهمی ایفا کرده‌اند (Gharib, 2007: 13-14).

ادبیات سغدی مسیحی

در میان زبان‌های ایرانی میانه، تنها دو زبان هستند که در بین متون به جای‌مانده از آنها، متون مسیحی نیز دیده می‌شود: فارسی میانه و سغدی (Sims-Williams, 2009: 307). در واقع، ادبیات مسیحی ایرانی میانه شاخه‌ای از ادبیات سریانی به شمار می‌آید؛ چرا که «در معنا و در اصل به آن تعلق دارد» (Sims-Williams, 1981c: 444).

تنها متن به جای‌مانده به زبان فارسی میانه، مزموری است که از روی نسخه سریانی پِشیتا (Peshitta)[۲] ترجمه شده است. بیشتر متون سغدی مسیحی نیز از روی متون سریانی ترجمه و یا این که از روی نمونه‌های سریانی نوشته شده‌اند (Sims-Williams, 2009: 307).

همه دست‌نوشته‌های سغدی مسیحی که تاکنون شناخته شده‌اند، به صومعه ویران شده نستوری در بولائیق، در شمال تورفان تعلق دارد و این متون در مجموعه تورفانی آلمان نگهداری می‌شود. از آنجایی که این متون، ترجمه از اصل سریانی به سغدی هستند، نقص دست‌نوشته را می‌توان با توجه به اصول زبان‌شناختی و مقایسه با اصل سریانی، ترجمه و تفسیر کرد. علاوه بر متون انجیلی، این مجموعه شامل مهم‌ترین نمونه‌های ادبیِ سریانی شامل موعظه‌ها، زندگی قدیسان، ضرب‌المثل‌ها، تفسیرها و اشعار است (Sims-Williams, 1989: 175). ردّپای ترجمه متون سغدی مسیحی که اغلب برگردان واژه به واژه انجیل و روایات مربوط به شهدای مسیحی (از متون سریانی) است، به طور آشکار دیده می‌شود (Gharib, 2007: 13-14).

مجموعه متون سغدی مسیحی در سال ۱۹۰۵ میلادی توسط دومین هیأت آلمانی که به تورفان اعزام شده بودند، در بولائیق کشف شد. چند ماه پس از آن، زاخائو (Sachau, 1905: 973-978) نمونه‌ای از این گونه جدید سغدیِ مکتوب به خط سریانی را منتشر کرد.

[۲] نسخه معیار کتاب مقدس به زبان سریانی.

اندکی پس از آن، مولر (Müller, 1907: 260) اعلام کرد که قطعاتی از عهد جدید را که از پشیتای سریانی به سغدی ترجمه شده است، شناسایی کرده است و این کشف را کلید درک زبان سغدی خواند که تا پیش از آن ناشناخته بود. قطعات عهد جدیدی که مولر شناسایی کرد، به همراه قطعات دیگری که بعدها زوندرمان (Sundermann, 1974a; 1975b; 1981b) به چاپ رساند، اغلب مجموعه‌ای از دعاهای روزانه‌ای شامل قطعاتی از انجیل‌ها و نامه‌های پولوس هستند که در مراسم کلیسایی می‌خوانده‌اند (Müller, 1913). اکثر این قطعات دو زبانه‌اند؛ به این معنا که اصل سریانی و ترجمه سغدی آن به صورت جمله‌های یک در میان نوشته شده‌اند.

در میان دست‌نوشته‌های سغدی مسیحی در بولائیق یک نسخه سغدی از «اعتبارنامه نیقیه» (The Nicene Creed) و «سرود بابای نیسیبی» (Hymn by Babai of Nisibi) موجود است که متن اول فقط کمی با متن سریانی شرقی متفاوت است. در این متن، در جاهایی سغدی، ترجمه تحت‌اللفظی را به جای معنای مجازی نسخه اصلی سریانی منعکس می‌کند. همچنین، دو نامی که در حاشیه برگه اعتقاد نامه نوشته شده است، جالب توجه است؛ چرا که تعاملات متقابل زبان سریانی، سغدی و ترکی را در جامعه مسیحی تورفان نمایان می‌سازد (Sims-Williams, 2014). متن دیگر، رساله‌های پولوس است و فقط به زبان سغدی نوشته شده است و این پرسش را مطرح می‌کند که چرا برخی از متونِ کتاب مقدسِ سغدی دو زبانه بودند، در حالی که برخی دیگر، شامل متن سریانی موازی با آن نمی‌شوند (Sims-Williams, 2014). اما، یکی از دست‌نوشته‌ها، یعنی C5 (مجموعه متون مورد بحث در این مقاله) که اتفاقاً از همه دست‌نوشته‌های دیگر سالم‌تر مانده است، کاملاً به سغدی نوشته شده و عنوان و جمله مقدماتی هر متن به زبان و خط سریانی آمده است (Sims-Williams, 2009: 318).

این مجموعه که به نام E5 نیز شناخته می‌شود، یکی از مهم‌ترین دستنویس‌هایی است که در اوایل قرن بیستم میلادی، توسط دومین و سومین هیأت اکتشافی آلمانی (۱۹۰۴-۱۹۰۷ م.) در واحه تورفان، در خرابه‌های صومعه نستوری شویی پانگ (**Shūï-Pang**) در نزدیکی بولائیق (Bulayïq) کشف شد. «خط سریانی و محتوای مسیحی این دستنویس‌ها کمک شایانی به واکاویِ زبان و ادبیات سغدی مسیحی نمود.» (Sims-Williams, 2010: 312).

همان طور که پیشتر گفته شد، زبان سغدی، در گروه زبان‌های ایرانی میانه شرقی جای دارد و مطابق با نظر دکتر قریب (Gharib, 1993)، این زبان یکی از متنوع‌ترین و کامل‌ترین مجموعه ساختاری فعل را از نظر زمان، وجه و نمود دارا است. بنابراین، مطالعه و واکاوی این دست‌نوشته‌ها بسیار حائز اهمیت است.

بیان مسأله

مجموعه آیات انجیلی منتخب در دست‌نوشته‌های سغدی مسیحی E5 که پیشتر با نام C5[۳] شناخته شده بود، شامل ۲۷ قطعه از یک کتاب دستنویس (به ابعاد ۱۴/۵- ۱۴ x ۱۹/۵-۲۰ سانتی‌متر) (Barbati, 2016: 29) است: آنچه که موجود است شامل ۳۰ صفحه می‌شود که در حدود ۸۰۰ سطر (Barbati, 2016: 25) نگاشته شده است. در حال حاضر، ۱۸ قطعه از آن‌ها در گنجینه دست‌نوشته‌های تورفانی برلین در فرهنگستان علوم برلین-براندنبورگ[۴] نگهداری می‌شود. ۹ قطعه از این مجموعه احتمالاً در خلال جنگ جهانی دوم مفقود شده، اما خوشبختانه، کپی‌های عکسبرداری‌شده از آنها در یادداشت‌ها و نوشته‌های آندراس (Andreas) موجود است

[۳] مجموعه دستنویس‌های E5 که پیشتر به نام C5 شناخته می‌شد، در واقع، توسط سیمز-ویلیامز و بر اساس سیستم طبقه‌بندی جدید وی، بدین‌صورت نام‌گذاری شده است. See: Sims-Williams, 2012: 11-16; 28; 199-220.

[4] Turfanforschung, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.

و با شماره *n497-*n506 همراه با قطعات دیگر در فرهنگستان علوم برلین-براندنبورگ و تارنمای پروژه دون‌هوانگ[5] در دسترس است (Barbati, 2016: 25). سیمز-ویلیامز درباره این مجموعه چنین اظهار می‌دارد:

این دستنویس دارای رسم‌الخطی خاص و ممتاز است که در آن کلمات به صورت واضح و روشن همراه با نشانه‌های مربوط به کوتاهی و بلندی مصوت‌ها و مصوت‌های مرکب و عبارات با علامت‌های سجاوندی مشخص شده‌اند. از آنجایی که حتی کوچکترین قطعات مربوط به این متون انجیلی، شناسایی شده‌اند، هیچ تردیدی باقی نمی‌ماند که همه این قطعات باقیمانده، مربوط به یک دستنویس واحد است (Sims-Williams, 2012: 28).

ضرورت و اهمیت تحقیق

دست‌نوشته‌های سغدی مسیحی مجموعه E5 که مربوط به سده‌های نهم و دهم میلادی هستند (Barbati 2010: 1-10)، شامل منتخباتی از آیات انجیل متی، لوقا و یوحنا است که از سریانی به سغدیِ مسیحی ترجمه شده است.

از آنجایی که مترجم این متون، با یک متن مقدس و دینی سر و کار داشته است، تا حد امکان، به متن سریانی وفادار مانده و ترجمه‌ای لفظ به لفظ از آن ارائه داده است. در نتیجه، یک متن سغدی با ترجمه‌ای دقیق از اصل سریانی نوشته و به جا مانده است. با این وجود، ویژگی‌های خاص زبان سغدی نیز در آن بسیار مشاهده می‌شود.

با بررسی و تجزیه و تحلیل این متون، هر بار زوایای جدیدی از آن پدیدار می‌گردد که قابل تأمل و واکاوی دوباره است. از آنجایی که قطعات دستنویسِ مورد نظر در این مقاله در مجموعه E5 از سریانی به سغدی ترجمه شده‌اند، مترجم این متون، با حفظ وفاداری به متن اصلی، گاه واژه‌هایی را برای فهم بیشتر خوانندگان اضافه کرده است. این افزوده‌ها گاه به صورت جمله و زمانی در قالب واژه و یا ابداعِ اصطلاح، نمود یافته و گاهی به وسیله تغییر ساختارِ نحوی، خود را نمایان ساخته است. در این مجموعه، به اسامی خاصی برخورد می‌شود که دارای اصل سریانی‌اند و با همان شیوه و خوانش اصلی، ضبط و بدون هیچ گونه تغییری به زبان سغدیِ مسیحی ترجمه شده‌اند.

پیشینه تحقیق

برای اولین بار، مولر در سال ۱۹۱۳ میلادی، بخش بزرگی از دست‌نویس‌های E5 را چاپ کرد و بعدها، زوندرمان در سه مقاله (۱۹۸۱ و ۱۹۷۵ و ۱۹۷۴ م.) آنها را ویرایش نمود و موارد جدیدی به آنها افزود. مولر متن‌ها را با نویسه‌های اصلی، به همراه آوانویسی و ترجمه چاپ کرد. او، همچنین، بخش‌های مختلف این دست‌نوشته‌ها را براساس انجیل مقدس تنظیم و ردیف کرد. تقریباً هم‌زمان با وی، پژوهشگران دیگری به نام‌های باومشتارک (Baumstark, 1915) و بورکیت (Burkitt, 1925: 124) به این نتیجه رسیدند که این تنظیم و ترتیبِ قطعات اشتباه است؛ زیرا مجموعه E5 از ترتیب آیات منتخب کلیسای نستوریِ شرق پیروی می‌کند. اینان اذعان داشتند که این ترتیب دارای یک ویژگی برجسته است: «وجود یک بخش پایانی توسط خطابه‌هایی برای روزهای اختصاص‌یافته به قدیسین و دیگر اولیاء دین و کلیسا».

پس از آن، زوندرمان در مقاله خود (1975: 70-71) ترتیبِ صحیح قطعات را نشان داد. سپس، حرف‌نویسی و ترجمه کاملی از متونی که تا آن زمان چاپ نشده بودند و نقد واژه‌شناختی و زبان‌شناختی بر آثارِ پیشتر چاپ شده را نیز ارائه داد.

نیکلاس سیمز-ویلیامز (Sims-Williams)، پژوهشگر و دانشمند بین‌المللی زبان و ادبیات سغدی است که به طور گسترده در زمینه متون سغدی مسیحیِ تورفان کار

[5] International Dun-huang Project Websites.

کرده است. او در مقاله‌ای با عنوان «عناصر سریانی در سغدی» (1988: 145-156) مطالبی را بررسی می‌کند که منحصراً شامل کلمات و عبارات بیگانه در سغدیِ مسیحی است و منبع بلافصل آنها به زبان سریانی است؛ از جمله: عبارات یونانی، لاتین، عِبری و یا فارسی که از طریق سریانی به سغدی آمده است. این مقاله در دو بخش تنظیم شده است: بخش نخست شامل فهرستی از این کلمات است، در حالی که بخش دوم به تغییرات شکل و املایی که این واژه‌ها در سغدی متحمل شده‌اند، می‌پردازد.

فهرست نسخه‌های خطی ایرانی سیمز-ویلیامز به خط سریانی در مجموعه تورفانی برلین (شامل تمام متون شناخته‌شده سغدی و فارسی به خط سریانی از تورفان) در سال ۲۰۱۲ منتشر شد (Sims-Williams, 2012). سیمز-ویلیامز در کتاب دیگری به نام *کتاب مقدس و دیگر متون سغدی مسیحی از مجموعه تورفان* به بررسی مطالب سغدی مسیحی، کتاب مقدس و غیره در هفت مقاله می‌پردازد که شامل مطالعات جداگانه متون، ارائه حرف‌نویسی، ترجمه و تفسیر بر روی متون پراکنده مختلف، و به دنبال آن، دو واژه نامه ارزشمند است (Sims-Williams, 2014).

در سال‌های اخیر، کیارا باربانی (Chiara Barbati) در چندین مقاله، متون سغدی مسیحی E5 را از زوایای گوناگونی مورد نقد و بررسیِ تازه‌ای قرار داده است.[6] او در یکی از مقالات خود به نام «سریانی به ایرانی میانه: مطالعات ترجمه با رویکرد به نسخ خطی سغدی و پهلوی در کلیسای شرق» (۲۰۱۵)، براساس مجموعه‌ای از دست‌نویس‌های یافت شده در تورفان که متشکل از ادبیات ایرانی میانه مسیحی به چندین زبان (فارسی میانه، سریانی و سغدی) و به خط سریانی شرقی، پهلوی و سغدی غیردینی است، به شناسایی و ترسیم شگردهای ترجمه می‌پردازد که به منظور انتقال معارف دینی براساس یک سنت ادبی و نیز براساس یک سنت خطی از بستری به متن دیگر به کار گرفته می‌شود.

باربانی در مقاله‌ای دیگر با عنوان «نکاتی در مورد اصطلاحات سغدی مسیحی با رویکردی ویژه به مجموعه آیات انجیلی C5» (۲۰۱۴)، با نگاهی به مطالعات قبلی در مورد واژگان سغدی، دیدگاه‌های مختلف دانشمندان و پژوهشگران پیشین را بیان می‌کند. با مطالعه و بررسی مجموعه C5 به عنوان رساله دکترای خود، اذعان می‌دارد که تفاوت‌هایی در استفاده از اصطلاحات وجود دارد که در واقع، به نوع متن، کارکرد و مخاطبِ مورد نظرِ آنها مربوط می‌شود و در ادامه به بررسی و تجزیه و تحلیل برخی از اصطلاحات عمومی سغدی در مقابل واموازه‌های فنی سریانی می‌پردازد.

روش و هدف‌های پژوهش

در این مقاله، به منظور پرداختن به برخی از ویژگی‌های ترجمه در متون انجیلی موسوم به مجموعه E5، چند نمونه از جملات و عبارت‌های متن برای بررسی و مطابقتِ ترجمه آورده شده است و سپس به بررسی ساختار و شیوه‌ای که مترجمِ این متون در ترجمه به کار برده است، پرداخته می‌شود. بدین منظور، مثال‌ها از نظر نوع شیوه به‌کار گرفته شده در ترجمه، دسته‌بندی شده‌اند که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

در بخش بعدی، در هر دسته‌بندی، ابتدا، هر نمونه، با تحریر سغدیِ مسیحی (به صورت حرف نویسی[7]) و ترجمه فارسی آن آغاز می‌شود و سپس، تحریر سریانی (به صورت حرف‌نویسی) به همراهِ ترجمه فارسی می‌آید. در بخش بعدتر، به بحث و بررسی نوع و شیوه ترجمه و نکات برجسته در آن پرداخته می‌شود.

[6] See: Barbati, 2010; 2013; 2014; 2015; 2016

[7] Transliteration

برخی از ویژگی‌های برجسته در آیات انجیلیِ سغدیِ مسیحی در مجموعه E5

همان‌طور که پیشتر گفته شد، این متونِ ترجمه‌ای دارای اصل سریانی هستند که توسط یک مترجم سغدی زبان به زبان سغدیِ مسیحی ترجمه شده است. از شواهد و مدارک موجود چنین برمی‌آید که گویا این دست‌نوشته‌های دینی برای راهبان و شاگردانی تهیه و ترجمه شده است که در صومعه حضور داشته و تعلیم و تربیت می‌شده‌اند و از قضا، زبان مادری‌شان غیر از سریانی بوده است. مترجم این آیاتِ انجیلیِ منتخب برای فهم و درک بهترِ راهبان صومعه، بنا به دانش و سلیقه خویش، در عین وفاداری به اصل متون، کلمات و یا عباراتی را به ترجمه خود افزوده است. همچنین، در مواردی برای احترام و پاسداشت شخصیت‌های مهم مذهبی و ساحت مقدس ذات الهی از افعال و القاب احترام‌آمیز استفاده کرده و در موارد بسیاری هم از ساختار و نحو زبان سریانی در ترجمه پیروی نموده است. در مواردی، صورت اسامی خاصِ سریانی را حفظ کرده و در جاهایی برای نمونه، با اضافه‌کردن پسوند سغدی به اسم سریانی، صفت ساخته است. در موارد دیگری هم با به کارگیری ساختارهای دستوری متفاوت با سریانی و نیز با استفاده از اصطلاحات و واژگان عمومی در زبان سغدی به ترجمه خویش جلا داده است.

موارد زیر از آیات انجیلیِ منتخب در مجموعه E5 انتخاب شده است. E5 بیانگر نام مجموعه دست‌نویس است. سپس، شماره قطعه دست‌نویس، حرف v (verso) به معنی «پشت صفحه/صفحه سمت چپ» و r (recto) به معنی «روی صفحه/ صفحه سمت راست» و شماره سطر می‌آید. همچنین، علائم اختصاریِ Sogd. و Syr. به ترتیب بیانگرِ سغدی و سریانی است.

1) E5/5/v/2/:
Sogd.: [ž’d’rt **dn** m’x ptrty’ **dn** ’b](r)hm ’t
با پدرانمان، سخن گفت، با ابراهیم و ...
Syr. -ṃll **‘m** ’bhÿn **‘m** ’brhm w-
با پدرانمان، سخن گفت، با ابراهیم و ...
2) E5/6a-b/r/1/:
Sogd. : …….. (**’t**) [**w’nw** wγd’rt] …..
... و چنین (/این گونه) گفت: ....
Syr. : ……. **w**-’mr ...
... و فرمود (/گفت): ...
3) E5/6a-b/r/12:
Sogd.: **’t w’nw** wγd’rt ...
و چنین گفت ...
Syr.: **w**-’ṃr;
و فرمود (گفت) ...
4) E5/6a-b/r/12-13/:
Sogd.: **pr ’frywn** xcy xwt’w ysr’yl bγγ.
خداوند، خدای اسرائیل را سپاس باد!
Syr. : **mbrk** hw mry’ ’lhh d-’ysryl.
خداوند، خدای اسرائیل را سپاس باد!
5) E5/6a-b/v/1/:
Sogd.: [dn m’x ptr](t)[y’] (p)rw.
همراه با پدرانمان.
Syr. ‘m ’bhÿn
با پدرانمان.
6) E5/6a-b/v/10-11/:
Sogd.: pr m’x z’rcnwq bγγ z’rγsy’-mntγ qt….
از (طریق) دلسوزیِ خدای مهربانِ ماست که ...
Syr.: b-rḥm̈’ d-ḥnn’ d-’lhn…
از رحمت و دلسوزیِ خدای ماست که ...
7) E5/6a-b/v/16/:
Sogd.: pr **zprt** w’t
در روح القدس(/ در روحِ پاک)
Syr.: b-rwḥ’
در روح (القدس)
8) E5/19/r/2-3/:
Sogd.: …qt šy] **psγnt** tγw qy ’γš ...
که از او بپرسند که تو که هستی...
Syr.: d-**nš’lwnyhy** ’nt ṁn ’nt.
که از او بپرسند که تو چه کسی هستی.
9) E5/19/r/5/:
Sogd.: cwt ’ly’ **bγwnγ** ’γš [tγw
آیا تو الیاسِ پیامبر هستی؟
Syr.: ’ly’ ’nt
تو الیاس هستی؟
10) E5/19/v/1/:
Sogd.: pr [ywrdn]n r[w]tγ **tγ’m**

در آن سوی رود اُردن

Syr.: b-‘br’ d-ywrdnn

در آن سوی (رود) اُردن

11) E5/19/v/8/:

Sogd.: mrty

مَرد

Syr.: gbr’

مَرد

12) E5/19/v/10/:

Sogd.: qw ysr’yl **rmy̰** s’

به امت اسرائیل/ برای امت اسرائیل

Syr.: l-’ysryl

برای اسرائیل/ به اسرائیل

13) E5/19/v/15/:

Sogd.: xw **fr’m’y̰**

او فرمود/ فرموده بود

Syr.: hw **’ṃr**

او فرمود

14) E5/21a-b/r/3/:

Sogd.: pr qtn’ **glyl’yq** kθ

در شهر قاناىِ جلیل (/جلیلیه)

Syr.: b-qṭn’ mdynt’ d-glyl’

در قانا، شهرِ جلیل

15) E5/23/v/5/:

Sogd.: ny qt’ wnty **mrtxmy** pr ny’s

انسان نمی‌تواند به دست آورد ...

Syr.: l’ mškḥ **brnš’** l-msb

انسان نمی‌تواند به دست آورد ...

16) E5/28a-b/r/4/:

Sogd.: **tmy’** cyntr

در دوزخ/ جهنم

Syr.: b-**ghn’**

در جهنم

17) E5/28a-b/v/6-7/:

Sogd.: pr tw’ [xw’rnt znw](q) . ..... d[b](tyq) znw̰q

بر گونه راستِ تو ..... گونه دیگر

Syr.: ‘l pkk d-ymyn’ ..... ’ḥrn’

برگونه راستِ تو ..... (گونه) دیگر

18) E5/34/r/3/:

Sogd.: šts **sry̰t**

هجده نفر

Syr.: tmnt‘sr

هجده (نفر)

19) E5/38/r/6/:

Sogd.: cn y’nt dw’ [b]r[’]t[rt

از این دو برادر

Syr.: mn hlyn tr̈yhwn

از این دو (برادر)

20) E5/48/v/18-19/:

Sogd.: ’t w’nw **fr’m’y** xwt’w yšwγ qw cxwd’ny̰ ’w’zy̰t s’

و عیسای سرور به جمعیت یهودیان چنین فرمود ...

Syr.: w-**’ṃr** yšw‘ lkn̈š’ dyhwd̈y’

و عیسی به مردم یهود چنین فرمود ...

21) E5/75-76/Ir/4-6/:

Sogd.: w’nw **frm’y** xwt’w yšwγ qw xypθ [ž](w)xšqt’ s’.

پس عیسای سرور به شاگردانش (/حواریون) فرمود ...

Syr.: **’ṃr** yšw‘ [ltl](m̈)ydwhy.

عیسی به شاگردانش فرمود ...

22) E5/127a-c/r/6-7/:

Sogd.: w’nw **fr’m’y̰** xwt’w y(š)wγ qw xypθ žwxšqt[’] s’.

پس عیسای سرور به شاگردانش (/حواریون) فرمود ...

Syr.: **’ṃr** yš[w‘] ltlm̈yd̈w(hy)

عیسی به شاگردانش فرمود ...

23) E5/6a-b/r/9-10/:

Sogd.: ’t **xwt’w** bγy̰ dsty̰ m’t dn wyny̰ prw.

و دستِ خداوندِ سرور با او بود؛

Syr.: w-’ydh d-mry’ ’yt hwt ‘mh;

و دستِ خداوند با او بود؛

24) E5/6a-b/v/8/:

Sogd.: **xwt’w** bγy̰ ptq’ry̰ py̰rnms’ ...

روبروی تصویرِ سرور، خداوند ...

Syr.: qdm prṣwph d-mry’ ...

روبروی تصویرِ پروردگار ...

۲۵) نام‌های خاص اشخاص و مکان‌ها که بدون تغییر در برگردان سغدی درج شده‌اند

E5/6a-b/r/11/:	Sogd.: zkry’	Syr.: zkry’	زکریا
E5/6a-b/r/15:	Sogd.: dwyd	Syr.: dwyd	داوود
E5/6a-b/v/2/:	Sogd.: ’brhm	Syr.: ’brhm	ابراهیم
E5/19/r/1/:	Sogd.: ywḥnn	Syr.: ywḥnn	یوحنا
E5/19/r/2/:	Sogd.: ’wršlm	Syr.: ’wršlm	اورشلیم
E5/19/r/5/:	Sogd.: ’ly’	Syr.: ’ly’	الیاس

E5/19/v/1/:	Sogd.: ywrdnn	Syr.: ywrdnn	اُردن
E5/19/r/11/:	Sogd.: ’šγy’	Syr.: ’š‘y’	اِشعیاء
E5/34/r/4/:	Sogd.: šγlwḥ’	Syr.: šylwḥ’	سلوام[۸]
E5/6a-b/r/13/:	Sogd.: ysr’yl	Syr.: ’ysryl	اسرائیل

تجزیه و تحلیل

در این بخش، به واکاوی و تجزیه و تحلیل مثال‌های فوق در دسته‌بندی‌های زیر پرداخته می‌شود:

استفاده از حروف اضافه پیشین و پسین[۹] و قید در زبان سغدی برای ترجمه به عنوان ساختاری متعارف و قالبی[۱۰]

ترکیب حروف اضافه پیشین و پسین prw .....dn (سطرهای ۱ و ۵):

حرف اضافه سریانی m‘ «با» به صورت dn در سغدی برگردانده شده، اما گاهی به صورت ترکیب دو حرف اضافه سغدی dn...prw در این متون ترجمه شده است. مطابق نظر سیمز-ویلیامز (Sims-Williams, 2016: 141) هر زمان که dn...prw دو عبارت اسمی را به هم متصل می‌کند، dn پیش از هر دو عبارت تکرار می‌شود، اما prw تنها بعد از آخرین عبارت در آن مجموعه می‌آید (Sims-Williams, 1985: 220).

در سطر ۱ در ترجمه سغدی، حرف اضافه پسین prw نیامده است؛ اما در سطر شماره ۵ از ساختار دستوری dn...prw «با / همراه با» برای معادل سریانی m‘ استفاده شده است:

1) E5/5/v/2/:

Sogd.: [ž’d’rt **dn** m’x ptrty’ **dn** ’b](r)hm ’t ***با*** *پدرانمان، سخن گفت،* ***با*** *ابراهیم و ...*

Syr. -ṃll **‘m** ’bhÿn **‘m** ’brhm w- ***با*** *پدرانمان، سخن گفت،* ***با*** *ابراهیم و ...*

5) E5/6a-b/v/1/:

Sogd.: [dn m’x ptr](t)[y’] (p)rw. ***همراه با*** *پدرانمان...*

Syr. ‘m ’bhÿn ... ***با*** *پدرانمان ...*

این ساختار دستوری به صورت یک قالب ثابت در ترجمه متون مجموعه E5 به وفور دیده می‌شود.

قید w’nw و ’t w’nw به معنی «پس، چنین» و «و بنابراین، و چنین» (سطرهای ۲، ۳، ۲۰-۲۲)

ترجمه سغدی و سریانی این مثال‌ها به شرح ذیل است:

2) E5/6a-b/r/1/:

Sogd. : …….. (**’t**) [**w’nw** wγd’rt] ….. *... و چنین گفت: ...*

Syr. : ……. **w**-’mr ... *... و فرمود (گفت): ...*

3) E5/6a-b/r/12/:

Sogd.: **’t w’nw** wγd’rt ... *... و چنین گفت: ...*

Syr.: **w**-’ṃr; *... و فرمود (گفت): ...*

20) E5/48/v/18-19/:

Sogd.: **’t w’nw** fr’m’y xwt’w yšwγ qw cxwd’nγ ’w’zγt s’ .

و عیسای سرور به جمعیت یهودیان چنین فرمود: ...

Syr.: **w**-’ṃr yšw‘ lkn̈š’ dyhwd̈y’ *و عیسی به مردم یهود چنین فرمود ...*

21) E5/75-76/Ir/4-6/:

Sogd.: **w’nw** frm’y xwt’w yšwγ qw xypθ [ž](w)xšqt’ s’.

پس عیسای سرور به شاگردانش فرمود ...

Syr.: ’ṃr yšw‘ [ltl](m̈)ydwhy. *عیسی به شاگردانش فرمود ...*

22) E5/127a-c/r/6-7/:

Sogd.: **w’nw** fr’m’ẏ xwt’w y(š)wγ qw xypθ žwxšqt[’] s’.

پس، عیسای سرور به شاگردانش فرمود ...

Syr.: ’ṃr yš[w‘] ltlm̈yd̈w(hy) *عیسی به شاگردانش فرمود ...*

در همه این موارد، مترجمِ سغدی قید w’nw «پس/ چنین» را در برگردان سغدی اضافه نموده است؛ زیرا در متن سریانی معادلی برای آن نیست. این روش در همه جای مجموعه متون E5 مشاهده می‌شود.

[۸] نام یک شهر است؛ (Eng. Siloam)

[9] The Ad-positional Phrases: Pre-positions and Post-positions

[10] Mechanical Translation

ترکیب حروف اضافه پیشین و پسین qw.....s' به معنی «به، برایِ، به سویِ» (سطرهای ۱۲، ۲۰-۲۲)

این ترکیب که از حرف ربط/ اضافه پیشین qw و حرف اضافه پسین s' تشکیل شده، معادل حرف جر l- «به/ برایِ» در زبان سریانی است. در همه مثال‌های زیر و نیز در تمام مجموعه E5 حرف اضافه پسین s' همیشه همراه با حرف اضافه پیشین qw آمده است. در سغدی مانوی (Gershevitch, 1954: Sec. 1629) نیز، همین ساختار به صورت kw.....s'r به همین معنی وجود دارد.

12) E5/19/v/10/:

Sogd.: **qw** ysr'yl rmy **s'** *به امت اسرائیل/ **برای** امت اسرائیل*

Syr.: **l-**'ysryl *برای اسرائیل/ **به** اسرائیل*

20) E5/48/v/18-19/:

Sogd.: 't w'nw fr'm'y xwt'w yšwγ **qw** cxwd'nγ 'w'zγt **s'** .

*و عیسای سرور **به** جمعیت یهودیان چنین فرمود ...*

Syr.: w-'ṃr yšw' **l**kn̈š' dyhwḏy' *و عیسی **به** مردم یهود چنین فرمود ...*

21) E5/75-76/Ir/4-6/:

Sogd.: w'nw frm'y xwt'w yšwγ **qw** xypθ [ž](w)xšqt' **s'.**

*پس عیسای سرور **به** شاگردانش (/حواریون) فرمود ...*

Syr.: 'ṃr yšw' [**l**tl](m̈)ydwhy. *عیسی **به** شاگردانش فرمود ...*

22) E5/127a-c/r/6-7/:

Sogd.: w'nw fr'm'ẏ xwt'w y(š)wγ **qw** xypθ žwxšqt['] **s'**.

*پس عیسای سرور **به** شاگردانش (/حواریون) فرمود ...*

Syr.: 'ṃr yš[w'] **l**tlm̈yḏw(hy) *عیسی **به** شاگردانش فرمود ...*

استفاده از بیان احترام‌آمیز برای شخصیت‌های برجسته و مقدس

فعل fr'm'y (سطرهای ۱۳، ۲۰-۲۲)

فعل ماضی ساده سوم شخص مفرد fr'm'y به معنی «فرمود/ گفت» است، اما در اصل به معنی «فرمان داد/ دستور داد» می‌باشد. در مجموعه متون سغدی موسوم به E5 هر زمان که گوینده یا فاعل فعل، پیامبر عیسی مسیح و یا دیگر شخصیت‌های برجسته دینی همچون یوحنا باشد، این فعل در معنای «گفتن» به کار رفته است که در فارسی میانه غربی و فارسی نو نیز همین مفهوم و کاربرد را دارد. این فعل در سریانی به صورت 'ṃr «فرمود/ امر کرد» آمده است. در قطعه E5/48/r/7/ دیده می‌شود که برای فرد عادی فعل fr'm'y به کار نرفته است؛ بلکه مترجم سغدی از فعل w'b/wγt- به معنی «گفتن/ سخن گفتن» استفاده کرده است:

E5/48/r/7/:

Sogd.: 't w'nw v ~~fr'm'y~~ wγd'rt ... ... *و چنین **گفت***

Syr.: w- 'ṃr ... ... *و **فرمود***

در این سطر، مترجمِ سغدی ابتدا در ترجمه، فعل 'ṃr سریانی را در سغدی به صورت fr'm'y ترجمه کرده است، اما از آنجا که فاعل جمله، فردی عادی بوده، مترجم سغدی به درستی و هوشمندانه، آن را خط زده و به جای آن از فعل wγd'rt (فعل گذشته متعدی سوم شخص مفرد از w'b/wγt-) استفاده کرده است.

در سطرهای ۲۰، ۲۱ و ۲۲ فاعل جمله‌ها حضرت عیسی مسیح (ع) است؛ برای همین از بیان احترام‌آمیز fr'm'y استفاده شده است و بدین ترتیب، خواننده این سطور، متوجه وجود شخصیت برجسته و مقدسِ نام برده شده در این آیات می‌شود:

20) E5/48/v/18-19/:

Sogd.: 't w'nw **fr'm'y** xwt'w yšwγ qw cxwd'nγ 'w'zγt s' .

*و عیسای سرور به جمعیت یهودیان چنین **فرمود** ...*

Syr.: w-**'ṃr** yšw' lkn̈š' dyhwḏy' *و عیسی به مردم یهود **فرمود** ...*

21) E5/75-76/Ir/4-6/:

Sogd.: w'nw **frm'y** xwt'w yšwγ qw xypθ [ž](w)xšqt' s'.

پس عیسای سرور به شاگردانش (=حواریون) ***فرمود*** ...

Syr.: ***'ṃr*** yšw‘ [ltl](ẗ)ydwhy. *عیسی به شاگردانش* ***فرمود*** ...

22) E5/127a-c/r/6-7/:

Sogd.: w'nw **fr'm'ẏ** xwt'w y(š)wγ qw xypθ žwxšqt[’] s'.

پس عیسای سرور به شاگردانش (=حواریون) ***فرمود*** ...

Syr.: ***'ṃr*** yš[w‘] ltlẗydẅ(hy) *عیسی به شاگردانش* ***فرمود*** ...

اضافه شدن اسم و یا صفت در برگردان سغدی به منظور فهم بیشتر خوانندگان و راهبان سغدی‌زبان و گاهی برای ادای احترام

استفاده از عناوین احترام‌آمیز برای اشخاص مهم و مقدس (سطرهای ۴، ۹، ۲۰-۲۴)

یکی از روش‌هایی که در ترجمه متون سغدی مسیحی مجموعه E5 به کار رفته است، استفاده از واژه xwt'w «خدای/ سرور» به منظور احترام برای اسامی خاص مقدسی چون: yšwγ «مسیح/ عیسی» و -bγ «خداوند» و... است. معادل سریانی xwt'w همانا واژه سریانیِ mry' «خدای/ سرور» است که در متون سریانی به تنهایی و یا با کلمه 'lhh «خداوند» (که ترجمه سغدی‌اش -bγ است) به کار می‌رود و هیچ‌گاه برای نام سریانی پیامبر yšw‘ «عیسی» استفاده نشده است.

با رجوع به سطرهای ۲۰، ۲۱ و ۲۲ درمی‌یابیم که واژه سغدی xwt'w به منظور بیان احترام برای yšwγ به هنگام ترجمه متن سریانی افزوده شده است؛ در صورتی که در تحریر سریانی، اسم خاص yšw‘ به تنهایی آمده است. شایان ذکر است که در تمام مجموعه E5 در تحریر سغدی، دو واژه -bγ و yšwγ همواره با عنوان احترام‌آمیز xwt'w همراه بوده و هرگز کلمه xwt'w و yšwγ به تنهایی به کار نرفته‌اند. این روند در کل آیات منتخب انجیل در مجموعه E5 کاملا مشهود است و به صورت یک قالب ثابت درآمده است:

20) E5/48/v/18-19/:

Sogd.: 't w'nw fr'm'y **xwt'w yšwγ** qw cxwd'nγ 'w'zγt s' .

و ***عیسای سرور*** به جمعیت یهودیان چنین فرمود ...

Syr.: w-'ṃr **yšw‘** lkẅš' dyhwdẏ' و ***عیسی*** به مردم یهود چنین فرمود ...

21) E5/75-76/Ir/4-6/:

Sogd.: w'nw frm'y **xwt'w yšwγ** qw xypθ [ž](w)xšqt' s'.

پس ***عیسای سرور*** به شاگردانش (=حواریون) فرمود ...

Syr.: 'ṃr **yšw‘** [ltl](ẗ)ydwhy. ***عیسی*** به شاگردانش فرمود ...

22) E5/127a-c/r/6-7/:

Sogd.: w'nw fr'm'ẏ **xwt'w y(š)wγ** qw xypθ žwxšqt[’] s'.

پس ***عیسای سرور*** به شاگردانش (=حواریون) فرمود ...

Syr.: 'ṃr **yš[w‘]** ltlẗydẅ(hy) ***عیسی*** به شاگردانش فرمود ...

در سطر ۲۳، عبارت سغدی xwt'w bγγ dstγ «دستِ خداوندِ سرور» برای برگردان سریانی 'ydh d-mry' «دستِ خداوند» آمده است و واژه xwt'w در تحریر سغدی اضافه شده است:

23) E5/6a-b/r/9-10/:

Sogd.: 't **xwt'w bγγ dstγ** m't dn wγnγ prw. و ***دستِ خداوندِ سرور*** با او بود؛

Syr.: w-**'ydh d-mry'** 'yt hwt 'mh; و ***دستِ خداوند*** با او بود؛

در سطر ۴ عبارت xwt'w ysr'yl bγγ «خداوند، خدای اسرائیل» ترجمه کلمه به کلمه عبارت سریانی mry' 'lhh d-'ysryl «خداوند، خدای اسرائیل» است؛ واژه xwt'w عنوان احترام‌آمیز برای ysr'yl bγγ «خدای اسرائیل» و bγγ در اینجا مضاف برای ysr'yl است که در حالت اضافی آمده است. معادل آن در سریانی به صورت 'lhh d-'ysryl آمده و در واقع، -d نقش کسره اضافی را برای 'lhh ایفا می‌کند:

4) E5/6a-b/r/12-13/:

Sogd.: pr 'frywn xcy **xwt'w ysr'yl bγγ**. ***خداوند***،

***خدای اسرائیل** را سپاس باد!*

Syr. : mbrk hw **mry' 'lhh d-'ysryl**. ***خداوند، خدای اسرائیل** را سپاس باد!*

در سطر ۲۴ نمونه دیگری از کاربرد xwt'w به منظور عنوان احترام‌آمیز برای bγγ به چشم می‌خورد. در اینجا نویسنده متن سغدی، کلمه bγγ «خداوند» را در ترجمه سغدی اضافه کرده و ترکیب xwt'w bγγ را آورده که مضاف‌الیه برای اسم ptq'rγ «تصویر» است؛ در صورتی که در متن سریانی، اسم 'lhh وجود ندارد و فقط mry' «خدای/ سرور» (Eng. Lord) مشاهده می‌شود:

24) E5/6a-b/v/8/:

Sogd.: **xwt'w bγγ** ptq'rγ pγrnms' ... *روبروی تصویرِ **سرور، خداوند** ...*

Syr.: qdm prṣwph d-**mry'** ... *روبروی تصویرِ **پروردگار** ...*

در جمله شماره ۹، مترجم سغدی اسم bγẇnγ «پیامبر» را به منظور فهم بیشتر برای اسم خاصِ 'ly' «الیاس» اضافه نموده است. علاوه بر آن ترکیب ادوات استفهام و ضمیر شخصی دوم شخص مفرد متصل cwt «آیا تو را» و فعل 'yš «هستی» را نیز در ترجمه سغدیِ عبارتِ سریانی 'nt 'ly' آورده است. این جمله سغدی بدین‌صورت ترجمه می‌شود: «*آیا تو، الیاسِ پیامبر هستی؟*»:

9) E5/19/r/5/:

Sogd.: cwt 'ly' **bγwnγ** 'γš [tγw *آیا تو الیاسِ **پیامبر** هستی؟*

Syr.: 'ly' 'nt *تو الیاس هستی؟*

در سطر دیگری از این متن، یعنی E5/19/r/6/ آمده است:

Sogd.: cwt bγẇnγ 'γš tγw *آیا تو پیامبر هستی؟*

که در ترجمه سریانیِ nby''nt «*تو نبی هستی؟*» به کار رفته است.

افزودن صفت (سطر ۷)

این مجموعه، یگانه دست‌نویسی نیست که مترجم سغدی برای کلمه سریانی rwḥ' «روح»، صفت و موصوف zprt w't «روح پاک، روح‌القدس» را برگزیده است؛ زیرا به خوبی دریافته است که مقصود از rwḥ' همان صورت سریانیِ rwḥ' d-qwdš' است. بنابراین، صفت zprt «پاک، مطهر» برای اسم w't «باد» به کار رفته است. در جای جایِ آیات منتخب انجیلی E5 این اصطلاح به وفور دیده می‌شود؛ به عنوان نمونه در E5/19/v/12 , 16/ :

E5/19/v/12/:

Sogd.: [θbrd'rt] (y)[wḥn]n 't w'nw w'b qt wγd'rm **zprt w't**

*یحیی [شهادت] داد و چنین گفت که **روح‌القدس** را دیدم که...*

Syr.: ywḥnn w-'ṃr d-ḥzyt l-**rwḥ'** *و یحیی فرمود که **روح (القدس)** را دیدم که...*

E5/19/v/16/:

Sogd.: [s' qt xwn]γ 'dγγ qt wγnγ tγw qt 'wγẓt **zprt w't**

*... هرگاه ببینی که **روح‌القدس** بر کسی نازل شود ...*

Syr.: d-'yn' d-ḥz' 'nt d-nḥt' **rwḥ'** *... که ببینی **روح (القدس)** بر کسی نازل شد ...*

به همین ترتیب در شماره ۷ آمده است:

7) E5/6a-b/v/16/: Sogd.: pr **zprt w't** در ***روح القدس*** *(در **روح پاک**)*

Syr.: b-**rwḥ'** *در **روح (القدس)***

افزودن اسم برای ادراک و فهم بیشتر خواننده (سطرهای ۱۰، ۱۲ و ۱۷–۱۹)

در سطر شماره ۱۰، اسم rwtγ «رود» به نام جغرافیایی ywrdnn «اُردن» در ترجمه سغدی افزوده شده است تا بتواند به درک بیشتر خواننده کمک کند:

10) E5/19/v/1/: Sogd.: pr [ywrdn]n **r[w]tγ** tγ'm *در آن سوی **رود**ِ اردن*

Syr.: b-'br' d-ywrdnn *در آن سویِ اردن*

زوندرمان (Sundermann, 1974: 225) به این نکته اشاره دارد که در زبان سغدی، واژه tγ'm که به معنی «گذرگاه/ عبور/ به آب زدن» است در ترجمه واژه سریانی 'br استفاده شده است. بروکلمان بر این نظر است که 'br سریانی به معنی transitus یعنی «راهِ عبور/ گذرگاه» است (Brockelmann, 1928: 508). مشاهده می‌شود که مترجمِ سغدی به درستی واژه tγ'm را برای برگردانِ واژه سریانی 'br به کار برده است.

در سطر ۱۲ نیز در متن سریانی، عبارت l-'ysryl «به اسرائیل/ برای اسرائیل» نوشته شده و در واقع، کلمه 'm «امت» حذف شده است. مترجم در تحریر سغدی با افزودن اسم rmγ «امت/ توده مردم» و در راستای ادراک بیشتر خواننده از متن، این عبارت را به صورت qw ysr'yl rmγ s' «به سویِ امت اسرائیل» ترجمه کرده که مضاف‌الیه برای ysr'yl است. بدین‌ترتیب، ترجمه تحریر سغدی این‌گونه می‌شود: «به امت اسرائیل (بشناسانم)»:

12) E5/19/v/10/: Sogd.: qw ysr'yl **rmγ** s' *به سوی* ***امت*** *اسرائیل/ به* ***امت*** *اسرائیل*

Syr.: l-'ysryl *به سوی اسرائیل/ به (امت) اسرائیل*

در سطر شماره ۱۷ در تحریر سغدی، واژه znwq «گونه/ چانه» در آخر سطر اضافه شده است. مترجم سغدی برای ادراک و فهم بیشتر، این واژه را به dbtyq «دیگر/ دیگری» اضافه کرده و ترکیب اضافیِ dbtyq znwq «گونه دیگر(ت) را» ساخته است. در متن سریانی فقط 'ḥrn «دیگر/ دیگری» آمده است:

17) E5/28a-b/v/6-7/:

Sogd.: pr tw' [xw'rnt znw](q) . ..... **d[b](tyq) znwq**

بر گونه راستِ تو ..... ***گونه دیگر***

Syr.: 'l pkk d-ymyn' ..... **'ḥrn'**

برگونه راستِ تو ..... ***دیگر*** *(گونه)*

در سطر ۱۸، مترجم سغدی کلمه sryt «سَرها/ نفرات» (اسم جمع از ستاک -sr) را به عدد šts «هجده» افزوده است؛ در حالی که در متن سریانی فقط عدد tmnt'sr «هجده» آمده است:

18) E5/34/r/3/: Sogd.: šts **sryt** *هجده* ***نفر***

Syr.: tmnt'sr *هجده (نفر)*

در سطر ۱۹ مشاهده می‌شود که کلمه br'trt «برادران» (اسم جمع) افزوده شده است؛ در متن سریانی و حتی در تحریر یونانی نیز واژه «برادران» وجود ندارد:

19) E5/38/r/6/: Sogd. cn y'nt dw' **br'trt** *از این دو* ***برادر***

Syr. ṃn hlyn tr̈yhwn *از این دو*

Gk[11]. ἐκ τῶν δύο *از این دو*

حفظ و پیروی از ترتیب کلمات متن سریانی در ترجمه سغدی (سطر ۱۵)

سطر شماره ۱۵، یکی از نمونه‌هایی است که مترجم سغدی، دقیقاً از همان ساختار دستوری زبان سریانی برای بیان و ترجمه سغدی استفاده کرده است؛ یعنی:

Sogd.: qt' wn- + ... + pr + ny's
Syr.: mškḥ + ... + l + msb

qt' wn- به معنی «توانستن/ قادر بودن» (که متناظر با فاعل صرف می‌شود) که به دنبال آن حرف اضافه پسین pr و سپس، مصدر ny's به معنی «گرفتن» آمده است. همین ساختار در متن سریانی، عیناً مشاهده می‌شود؛ یعنی: مصدر mškḥ (که متناظر با فاعل صرف می‌شود) به معنی «توانستن/ قادر بودن»، حرف اضافه l و پس از آن، مصدر msb «گرفتن» وجود دارد.

ساختار نحوی در زبان سریانی (ترتیب قرار گرفتن کلمات) به صورت VSO[12] است؛ در حالی که در زبان سغدی به صورت SOV[13] است. یک بار دیگر به سطر ۱۵ رجوع می‌شود:

15) E5/23/v/5/:

Sogd.: ny qt' wnty mrtxmy pr ny's... *انسان نمی‌تواند به دست آورد...*

[11] Barbati, 2016: 127; Holmes, 2010: 45.
[12] Verb + Subject + Object → فعل + فاعل + مفعول
[13] Subject + Object + Verb → فاعل + مفعول + فعل

مصدر +
حرف اضافه + فاعل
+ فعل + حرف نفی

Syr.: l’ mškḥ brnš’ l-msb… *انسان نمی‌تواند به دست آورد…*

مصدر +
حرف اضافه + فاعل
+ فعل + حرف نفی

در اینجا، مترجم سغدی تلاش کرده تا به متن اصلی وفادار بماند و از نحو سریانی پیروی کند و این شیوه در بیشتر متون سغدیِ مجموعه موسوم به E5 قابل ردیابی است.

به کارگیری ساختارهای متفاوت از زبان سریانی (سطرهای ۴ و ۶)

در سطر ۴، مترجم سغدی‌زبان برای صفت سریانی mbrk «مبارک/ آفرین»، از pr ’frywn یعنی از حرف اضافه pr و اسم frywn’ به جای صفت fryty’ استفاده کرده است:

4) E5/6a-b/r/12-13/:

Sogd.: **pr ’frywn** xcy xwt’w ysr’yl bγy. *خداوند، خدای اسرائیل را **سپاس** باد*

Syr. : **mbrk** hw mry’ ’lhh d-’ysryl. *خداوند، خدای اسرائیل را **سپاس** بادا!*

در سطر شماره ۶ (E5/6a-b/v/10-11/)، در تحریر سریانی دو کلمه rḥm’ و ḥnn’ اسم و به معنی «رحمت/ بخشایش» هستند و در اینجا، اصطلاحاً «ترکیب مزدوج»[۱۴] به کار رفته است؛ یعنی، به کار بردن دو اسم و یک حرف ربط به جای یک اسم و یک صفت. پس می‌توان عبارت سریانی زیر را این‌گونه ترجمه کرد:

Syr. **b-rḥm’ d-ḥnn’** d-’lhn… ***از رحمت و دلسوزیِ** خدای ماست که…*

اما، تحریر سغدی متفاوت است؛ در اینجا کلمه z’rcnwq «بخشاینده/ مهربان» به دلیل جایگاهش در جمله می‌تواند صفت برای bγy «خدا» باشد و کلمه z’ryγsy’-mnty «دلسوزی»، که یک اسم معنی است، در نقش مضاف برای عبارت m’x z’rcnwq bγy «خدای مهربانِ ما» قرار گرفته است:

Sogd. pr m’x **z’rcnwq bγy** z’ryγsy’-mnty qt …

*از (طریق) دلسوزیِ **خدایِ مهربانِ** ما (است) که…*

انتخاب هوشمندانه واژه‌های سغدی برای کلماتی که در سریانی دارای دو معنی و مفهوم متفاوتند (سطرهای ۸، ۱۱، ۱۵ و ۱۶)

در سطر شماره ۸ فعل سغدی psynt «بپرسند»، فعل مضارع تمنایی سوم شخص جمع از ماده -ps است که برای ترجمه فعل سریانی š’lwnyhy از ریشه -š’l با همان معنی به کار رفته است:

8) E5/19/r/3/:

Sogd.: …qt šy] **psynt** tγw qy ’γš … *که از او **بپرسند***

که تو که هستی…

Syr.: d-**nš’lwnyhy** ’nt ṁn ’nt. *که از او **بپرسند** تو که هستی.*

به نظر می‌رسد که در زبان سغدی و به‌ویژه، در برگردان متون مجموعه E5، مترجم برای فعل سریانی š’l «پرسیدن/ درخواست کردن» به دو روشِ متفاوت عمل کرده و دو فعل -ps و -γwž را به کار برده است. زیرا زبان سغدی بین «درخواست کردن برای گرفتن چیزی» و «خواستن به منظور فهمیدن مطلبی» تفاوت و تمایز قائل است؛ همچنان که در زبان لاتین هم این تمایز وجود دارد؛ یعنی، peto به معنی «خواستن به منظور به دست آوردن چیزی» و quaero به معنی «خواستن به منظور فهمیدن چیزی/ پرسیدن» (Barbati, 2016: 107).

در حالت نخست در زبان سغدی از فعل -γwž «درخواست کردن» و در حالت دوم از فعل -ps «پرسیدن» استفاده می‌شود. در متون سغدی E5 این

[14] Hendiadys

تمایز کاملاً نمایان است و مترجم سغدی به درستی از این دو فعل در جاهای مناسبِ خود استفاده کرده است.

چند مثال برای فعل -ps (Syr. š'l) به معنی «پرسیدن» در این مجموعه:

E5/19/r/12-13/ : Sogd. ... 't šy] **psd'rnt** ... *و از او ... **پرسیدند**...*

Syr. ... w-**š'lwhy** ... ... *و از او **پرسیدند** ...*

E5/79/v/4-15/: Sogd. ... 't ny 'zqyn ny 'yš tγw qt 'dy **ps't** tw'

*و لازم نیست کسی از تو چیزی **بپرسد** ...*

Syr. w-l' snyq 'nt d-'nš **nš'lk** *و لازم نیست کسی از تو چیزی **بپرسد***

چند مثال برای فعل -γwž (Syr. š'l) به معنی «درخواست کردن» در این مجموعه:

E5/6a-b/r/1/: Sogd. ('t) **γwžd'rt** pyd'r 't nypys ...

*و او لوحی **خواست** و نوشت ...*

Syr. w-**š'l** pnqyt' w-kṭb ... *و او لوحی **خواست** و نوشت ...*

E5/79/r/13/: Sogd. 't pr xyd myθ qw mn' s' ny **γwžt'q'** 'yc ...

*و در آن روز چیزی از من **نخواهید خواست** ...*

Syr. w-b-ḥw ywm' l-y l' **tš'lwn** mdm ...

*و در آن روز چیزی از من **نخواهید خواست** ...*

در مثال شماره ۱۱، کلمه mrty «مرد» که اسم است، در ترجمه واژه سریانی 'gbr آمده است. همچنین، واژه سغدی mrtxmy «مردم/ انسان/ بشر» در این متون، معادل واژه سریانی brnš به همان معنا آمده است. بعلاوه، در متون سغدی E5 هرگز واژه mrtxmy به معنی «شخص، انسان، کس، فرد» برای ترجمه سریانی 'npš «روح» به کار نرفته است. در واقع، در مجموعه آیات منتخب انجیلی E5 کلمه سریانی 'npš در اساس، در سغدی به صورت γryw «خویش، خود، روح» و گاهی به rw'n «روح، روان» ترجمه شده است:

11) E5/19/v/8/:

Sogd.: mrty *مَرد*

Syr.: gbr' *مَرد*

در سطر ۱۵ نیز برای ترجمه واژه سریانی 'brnš کلمه سغدی mrtxmy «انسان (در معنای عام)» درنظر گرفته شده است. این دقتِ نظر در انتخاب واژگانِ مناسب در امر ترجمه بسیار ستودنی است:

15) E5/23/v/5/:

Sogd.: ny qt' wnty **mrtxmy** pr ny's *انسان نمی‌تواند به دست آورد ...*

Syr.: l' mškḥ **brnš'** l-msb *انسان نمی‌تواند به دست آورد ...*

سطر شماره ۱۶ (**E5/23/v/5/**):

Sogd.: **tmy'** cyntr *در **دوزخ/جهنم***

Syr.: b-**ghn'** *در **جهنم***

استفاده از اصطلاحات و واژگان فنی سریانی و ترجمه آنها به سغدی در بیشتر متون سغدی مسیحی که دارای اصل سریانی هستند، رایج است. با این وجود، در متون E5 ترجیح مترجم سغدی بر این بوده که به جای قرض‌گیری از اصطلاحات سریانی، در برخی جاها از اصطلاحات و واژگان عمومی خودِ زبان سغدی استفاده شود. برای نمونه، در قطعه E5/75-76/ این امر بدین صورت بوده که مترجم سغدی در تحریر سغدی به جای استفاده از اصطلاح فنیِ جای‌نامِ[15] سریانیِ 'b-ghn «در جهنم» (ر.ک.: Hassan Doust, 2015: 980-981)، در عین وفاداری به متن سریانی، اصطلاح 'tmy cyntr «در دوزخ، در جهنم» را که یک واژه سغدی است، به کار

[15] Toponym

در فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی (حسن دوست، ۱۳۹۳: ۹۸۱-۹۸۰) ذیلِ واژه «جهنم» آمده است:

عربی: جهنم؛ از عبری: gê-hinnōm ؛ سریانی: gēhannā ، لفظاً «دره Hinnōm» مأخوذ است: مشتق از ĝbenhinnōm دره پسر(ان) یا فرزند(انِ) Hinnōm.

Hinnōm نام دره‌ای است عمیق در اورشلیم نزدیک بیت‌المقدس، در این دره، در جایی به نام Topheth (عبری: tōpeṯ لفظاً جای سوزاندن)، پرستشگاه Moloch، خدای کنعانیِ آتش واقع بود که با افروختن آتش در آن مکان، کودکان را به عنوان فدیه و قربانی، بدو تقدیم می‌کردند.

برده است (Barbati, 2016: 118). در اینجا، tmy' به معنی «دوزخ، جهنم» (Gharib, 1995: 387) و cyntr حرف اضافه پسین به معنی «در، داخل، توی» است. همین اصطلاح دقیقاً در قطعه E5/75-76/IIr/6/ نیز تکرار شده است:

Sogd.: ....**tmy'** cynt(r) ... در ***دوزخ/*** در ***جهنم***

Syr.: ...b-**ghn'** ... در ***جهنم***

Sogd. tmy' cyntr; Syr. b-ghn' ; Persian Diatessaron: dar dozakh
(Barbati, 2014: 108-110; 2016: 118; Sundermann, 1974: 229)

افزودن پسوند سغدی به اسم سریانی به منظور ساخت صفت در ترجمه سغدی (سطر ۱۴)

در سطر شماره ۱۴ مترجم سغدی، اسم سریانی glyl'[۱۶] را که نام یک شهر است، عیناً نوشته و به آن پسوند صفت‌سازِ سغدی yq- را افزوده است (Sims-Williams, 1988: 146).

14) E5/21a-b/r/3/:

Sogd.: pr qtn' **glyl'yq** kθ در *شهر قانایِ **جلیل** (=**جلیلیه**)*

Syr.: b-qṭn' mdynt' d-**glyl'** در *قانا، شهرِ **جلیل***

حفظ و ابقای صورت اسامی سریانی در ترجمه سغدی (سطرهای ۴ و ۲۵)

در شماره ۲۵، همه نام‌های خاص افراد و مکان‌ها که دارای اصل سریانی هستند، بی‌کم و کاست در تحریر سغدی آمده است.

زبان سغدی برای اسم سریانی 'ysryl «اسرائیل» برابرهای ysr'yl و ysryl را برمی‌گزیند (Gharib, 1995: 448). در مجموعه دست‌نوشته‌های سغدی C2 صورت سغدی ysryl دیده شده است (Sims-Williams, 1985: 236). در مجموعه متون E5 فقط تحریر سغدی ysr'yl دیده می‌شود.

مارک دیکنز (Mark Dickens, 2013) معتقد است که تلفظ‌های متفاوتی از «اسرائیل» در دست‌نوشته‌های مختلف سریانی به شرح زیر وجود دارد:

در دست‌نوشته‌های یعقوبی‌ها (Jacobite): خوانش‌های 'ysryl و 'ysr'yl

در دست‌نوشته‌های ملکیت‌ها (Melkites): خوانش 'ysr'yl

در متون دست‌نویس سریانی- شرقی: خوانش‌های ysryl و 'ysr'yl

نتیجه‌گیری

متون تک‌زبانه سغدی (مانند E5) که در مورد زندگی، تغییر دین و شهادت چندین شخصیت مقدس و به خط سریانی شرقی با چند واموواژه سریانی نوشته شده است، به ما می‌گوید که احتمالاً راهبان و مبلغان داخل صومعه از آنها استفاده می‌کردند؛ بدین معنی که افرادی که در صومعه می‌زیستند، قادر به خواندن سریانی و درک زبان سریانی بودند و احتمالاً این متون را در همان مکان نگارش می‌کردند. علاوه بر این، می‌توان مجموعه منتخبات آیات انجیلی دو زبانه یعنی سغدی-سریانی را که به خط سریانی شرقی نگاشته شده بودند، به عنوان متون کمکی برای جامعه رهبانی مدنظر قرار داد.

پس از تجزیه و تحلیل مثال‌های ذکرشده، می‌توان نتیجه گرفت که مترجم سغدی به اصل امانت‌داری در ترجمه متون سریانی پایبند بوده و سعی در ترجمه لفظ به لفظ[۱۷] متن سریانی داشته است. یکی از دلایل آن به احتمال، ماهیت مقدس محتوای این متون است. یکی از مهم‌ترین نتایج این بررسی، مشاهده نحو سریانی و آرایش کلمات[۱۸] در زبان سریانی (VSO) است؛ هرچند که این ترتیب، کاملاً با ترتیب کلمات در زبان سغدی (SOV) متفاوت است. به‌کارگیری ساختار نحوی در مقولهٔ اسم و فعل در زبان سغدی قاعده‌مند است: گاهی

[16] Galilee

[17] Word to Word
[18] Word Order

دوگانگی‌هایی در ترجمه متون دو زبانه سریانی- سغدی به وجود آمده که احتمالاً ناشی از این واقعیت است که زبان‌های سغدی و سریانی از نظر نوع‌شناسی و تبارشناسی، دو زبان کاملاً متفاوت از هم هستند. علاوه بر این، متن سغدی، برخی مغایرت‌های سبکی از اصل سریانی را نشان می‌دهد و نمونه‌هایی از ترجمه‌های قالبی و کاملاً سغدی‌شده نیز در آن دیده می‌شود.

منابع

Barbati, Ch. (2010), "The Christian Sogdian manuscript C5 as an example of translation literature", in M. Macuch- D. Weber and D. Durkin-Meisterernst (eds.) *Ancient and Middle Iranian Studies. Proceedings of the 6th European Conference of Iranian Studies, held in Vienna, September 18-22.07, Iranica*, 19, pp.1-10.

Barbati, Ch. (2013), "The Christian Mediaeval Iranian Codicology: an Unexplored Territory", in *Comparative Oriental Manuscript Studies Newsletter*, 5, pp. 7-9.

Barbati, Ch. (2014), "Notes on Christian Sogdian terminology with special references to the Sogdian Gospel lectionary C5", in M. Bais- M.C. Benvenuto and C. G. Cereti (eds.) ***Nāme-ye-Irān-e Bāstān, International*** *Journal of Ancient Iranian Studies*, 12/1-2, pp. 105-120.

Barbati, Ch. (2015), "Syriac into Middle Iranian: A Translation Studies Approach to Sogdian and Pahlavi Manuscripts within the Church of the East", in A. Keidan (ed.) *Translation Techniques in the Ancient and Oriental Cultures, Open Linguistics, 1, De Gruyter Open*, pp. 444-457, http://degruyteropen.com/ttaoc/.

Barbati, Ch. (2016), *The Christian Sogdian Gospel Lectionary E5 in Context*, Osterreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

Baumstark, A. (1915), "Neue soghdisch-nestorianische Bruchstücke", in *Oriens Christianus*, 4, pp. 123-128.

Benveniste, E. (1946), ***Vessantra Jātaka*** *(Mission Pelliot, III)*. Librairie Orientaliste. Paul Gruthner. Paris.

Boyce, M. (1960), *A Catalogue of the Iranian Manuscripts in Manichean Script*, Berlin.

Brockelmann, C. (1928*), Lexycon Syriacum*, Halle.

Burkitt, F.C. (1925), *The religion of Manichees*, Cambridge.

Dickens, M. (2013), "Scribal Practices in the Turfan Christian Community", in *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, 13, pp. 3-28.

Gershevitch, I. (1954), *A Grammar of Manichean Sogdian*, Oxford.

Gharib, B. (1993), "Verb System in Sogdian Language", in *Journal of Linguistics*, Series 10, No. 1, Spring & Summer 1372, pp. 2-54.[Persian]

Gharib, B. (1995), *Sogdian Dictionary. Sogdian-Persian- English*, Tehran.

Gharib, B. (2007), *A Narration of Buddha's Birth: Sogdian* ***Text of Vessantara Jātaka***, Tehran. [Persian]

Hassandoust, M. (2015), *An Etymological Dictionary of the Persian Language*, Vol. 2, **Tehran: Asār. [Persian]**

Henning, W. B. (1940), *Sogdica*. London: Jamse G. Forlang Fund.

Holmes, M. W. (2010), *The Greek New Testament: Sbl Edition*. Society of Biblical Literature and Logos Bible Software.

Müller, F. W. K. (1907), *Neutestamentliche Bruchstücke in soghdischer Sprache*, Sitzungsberichte **der preußischen Akademie** der Wissenschaften. Berlin.

Müller, F. W. K. (1913), *Soghdische Texte I*, Berlin.

Sims-Williams, N. (1981c), "Seyro-Sogdica I: an Anonymous Homily on the Three Periods of the Solitary Life". *Orientalia Christiana Periodica 47*, pp. 441-446.

Sims-Williams, N. (1985), *The Christian Sogdian Manuscript C2*, Berlin.

Sims-Williams, N. (1988), "Syro-Sogdica III: Syriac Elements in Sogdian", in *A Green Leaf. Papers in honour of Professor Jes P. Asmussen, Acta Iranica*, 28, pp. 145-156.

Sims-Williams, N. (1989), "Sogdian", in R. Schmitt (ed.) *Compendium Linguarum Iranicarum*, Wiesbaden, pp. 163-172.

Sims-Williams, N. (2009), "Christian Literature in Middle Persian Languages", in Maria

Müllers,, Soghdischen Texten I“, 1. Teil”, in *Altorientalische Forschungen*, 1, pp. 217-255.

Sundermann, W. (1975), “Nachlese zu F.W.K. Müllers,, Soghdischen Texten I”, in *Altorientalische Forschungen*, 3, pp. 55-90.

Sundermann, W. (1981), “Nachlese zu F.W.K. Müllers,, Soghdischen Texten I”, in *Altorientalische Forschungen*, 8, pp. 169-225.

Yoshida, Y. (2009), “Sogdian Buddhist Literature”, in Maria Macuch and Ronald E. Emmerick (eds.) *A History of Persian Literature: The Literature of Pre-Islamic Iran*, Vol. 17, Tehran: Sokhan, pp. 307-330. [Persian]

Zarshenas, Z. (2001), *Six Sogdian Texts*, Vol. I, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran.

Macuch and Ronald E. Emmerick (eds.) *A History of Persian Literature: The Literature of Pre-Islamic Iran*, Vol. 17, Tehran: Sokhan, pp. 307-330. [Persian]

Sims-Williams, N. (2012), *Iranian Manuscripts I Syriac Script in the Berlin Turfan Collection*, Stuttgart.

Sims-Williams, N. (2014*), Biblical and other Christian Sogdian Texts from the Turfan Collection*, Turnhout.

Sims-Williams, N. (2016), *A Dictionary: Christian Sogdian, Syriac and English*, Wiesbaden.

Sachau, E. (1905), “Litteratur-Bruchstücke aus Chinesisch-Turkistan.” Sitzungsberichte der **preußischen Akademie der W**issenschaften. Berlin.

Sundermann, W. (1974), “Nachlese zu F.W.K.